

JADIDLAR HARAKATI: O'ZBEK TA'LIMINING TUG'ILISHIDAN ISLOHOTLARGACHA

Toshpo'latov Nurbek Boboqul o'g'li

SamISI "Ijtimoiy fanlar" konfедера o'qtuvchisi

Boboxonov Adhamjon Maxmud o'g'li

Normurodov Zafar Uchqun o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va serves instituti talabalari

Annotatsiya: XIX asr oxiri va XX asr boshlarida o'zbek jamiyatida amalga oshirilgan Jadidlar harakati, milliy uyg'onish va yangiliklarga intilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etgan. Jadidlar, asosan, ta'lim va madaniyat sohalorida islohotlar o'tkazishga, an'anaviy nazariyalar va o'quv metodologiyalarini yangilashga intildilar. Ularning maqsadi - zamonaviy ilm-fan va texnologiyalarga tayangan holda, o'z millatining o'ziga xosligini saqlab qolish edi. Jadidlar harakati, o'zbek milliy identitetini shakllantirishga, arab alifbosini o'zgartirishga, yangi ta'lim tizimini joriy etishga va ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda islohotlar amalga oshirishga qaratilgan edi. Bu maqola, Jadidlar harakatining asosiy namoyandalari, ularning milliy qadriyatlar va jamiyatdagi o'rinlari, shuningdek, bu harakatning O'zbekistondagi siyosiy va madaniy hayotga ta'siri haqida batafsil tahlil beradi.

Kalit so'zlar: Jadidlar harakati, Ta'lim islohotlari, Milliy uyg'onish, Ijtimoiy islohotlar, Madaniy meros.

Annotation: The Jadid movement, which emerged at the end of the 19th and beginning of the 20th century, played a significant role in the social and political development of Uzbekistan. The Jadids were primarily focused on educational and cultural reforms, seeking to modernize traditional educational systems and methodologies. Their aim was to preserve the unique identity of the Uzbek nation while embracing modern science and technology. The movement was dedicated to introducing new educational systems, changing the Arabic script, and implementing reforms in social and economic spheres. This article provides a comprehensive analysis of the main figures of the Jadid movement, their role in shaping national identity, and the broader impact of the movement on Uzbekistan's political and cultural life.

Keywords (English): Jadid Movement, Educational Reforms, National Revival, Social Reforms, Cultural Heritage

Аннотация : Движение джадидов, возникшее в конце XIX и начале XX века, сыграло важную роль в социально-политическом развитии Узбекистана. Джадиды сосредоточились в первую очередь на образовательных и культурных реформах, стремясь модернизировать традиционные образовательные системы и методологии. Их цель заключалась в сохранении уникальной идентичности узбекского народа при одновременном принятии современных научных и технологических достижений. Движение было направлено на внедрение новых образовательных систем, изменение арабского алфавита и проведение реформ в социальных и экономических сферах. В статье проводится всесторонний анализ основных фигур джадидов, их роли в формировании национальной идентичности и

широкого влияния этого движения на политическую и культурную жизнь Узбекистана.

Ключевые слова: *Движение джадидов, Образовательные реформы, Национальное возрождение, Социальные реформы, Культурное наследие.*

KIRISH

Jadidlar harakati nima?

Jadidlar harakati XIX asrning oxirlarida, Rossiya imperiyasi tarkibida bo'lgan Turkistonda kuchaygan, muqaddamgi an'anaviy jamiyatning modernizatsiya qilishga intilgan ijtimoiy harakatdir. Harakat, asosan, yangi ta'lim tizimini yaratish, rus va g'arb madaniyati bilan tanishish, milliy o'zlikni saqlash va mustaqil fikrlashni rivojlantirishni maqsad qilgan.

Jadid so'zi, arab tilidan olingan bo'lib, "yangilash" yoki "yangilik" degan ma'noni anglatadi. Jadidlar, asosan, yangi usullar, metodlar va g'oyalar orqali jamiyatni o'zgartirishga harakat qilishgan. Ular o'zlarini eski tizimga qarshi kurashayotgan modernizatorlar deb hisoblardilar.

Jadidlar harakatining maqsadlari va g'oyalari

Jadidlar harakatining asosiy maqsadi, o'zbek musulmonlarining ijtimoiy va madaniy hayotini zamonaviy talablar darajasiga ko'tarish edi. Ular bir necha asosiy g'oyalar bilan harakat qilishgan:

Ta'lim islohoti:

Jadidlar o'z vaqtida eski an'anaviy maktablar, ya'ni "madrasalar" tizimini isloh qilishni maqsad qilgan. Ular yangi usullarni tatbiq etgan: ta'limda ilmiy usullar, yangi metodika, zamonaviy fanlar va o'quv dasturlari.

Jadidlar, xalqni o'qitishning yangicha usullarini o'rgatish va zamonaviy bilimlarni yosh avlodga yetkazish uchun yangi maktablarni ochishdi. Ayniqsa, rus tilini o'rganish, ilm-fan va texnologiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi.

Madaniy yangilanish:

Jadidlar g'arb madaniyatidan ta'sirlanib, o'zbek milliy madaniyatini saqlashga harakat qilishgan. Ular, an'anaviy islom madaniyati bilan birga, yangi yondashuvni joriy etishga intilishgan.

Ular yangi adabiyot, teatr, musiqa va boshqa san'at turlarini rivojlantirishga yordam berishdi.

Ijtimoiy va siyosiy islohotlar:

Jadidlar o'z vaqtida davlat tizimini isloh qilishni, xalqni siyosiy jarayonlarga faol jalb qilishni, ijtimoiy adolatni ta'minlashni va fuqarolik huquqlarini rivojlantirishni maqsad qilgan.

Rossiya imperiyasining Turkistondagi ta'sirini kamaytirish va milliy o'zlikni himoya qilish masalalariga katta e'tibor qaratilgan.

Jadidlar harakatining asosiy namoyandalari — bu harakatning g'oyalarini targ'ib qilgan, ilm-fan, ta'lim, adabiyot va siyosatda o'z zamonining ilg'or fikrlovchi va ijtimoiy faol insonlaridan iborat bo'lgan kuchli bir guruhdir. Jadidlar harakati, ayniqsa, Turkiston va O'zbekiston hududida o'zining ijtimoiy va madaniy islohotlarida, xalqni ilm-fan va tafakkur

orqali uyg'otishda katta rol o'ynadi. Ushbu guruhning asosiy namoyandalari quyidagilardan iborat:

Abdulla Avloni (1878–1934)

Abdulla Avloni, Jadidlar harakatining eng taniqli va yetakchi figuralaridan biri hisoblanadi. U o'zbek jadid ta'limotining asoschilaridan bo'lib, O'zbekistonda yangi maktab tizimini yaratish, xalqni o'qitish va madaniyatni rivojlantirishga katta hissa qo'shdi.

Ta'lim va ilm-fan: Avloni "Mahmudxoja Behbudi" va "Ismoilbek Gasprinskiy" singari alohida siyosiy kuchlarga ega bo'lmagan, lekin ta'lim va madaniyatga juda katta e'tibor bergan. U "Tarjimon" gazetasini tashkil etdi va uning sahifalarida jadidlarning g'oyalarini keng tarqatdi.

G'oyalar: Avloni, "Milliy uyg'onish" va "Vatanparvarlik" g'oyalari bilan tanilgan. U o'zbek xalqining milliy o'zligini saqlash va rus madaniyati bilan birgalikda, musulmon jamiyatini modernizatsiya qilish zarurligini ta'kidlagan. O'zbek tilini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratgan.

Asarlar: Uning "Nodir shoh" nomli tarixiy dramasi, o'zbek adabiyotida yangi poydevor yaratdi. Avloni o'zbek tilida yozgan ko'plab maqolalar, kitoblar va dramalar orqali o'zining ta'limotlarini keng yoydi.

Ismoilbek Gasprinskiy (1851–1914)

Ismoilbek Gasprinskiy, jadidlar harakatining eng mashhur liderlaridan biri, Turkiston va hatto butun Osiyo bo'ylab ta'lim va siyosiy islohotlarni ilgari surgan. Uning "Tercüman" gazetasidagi maqolalari ko'plab musulmon o'lkalarida tarqatildi va jadidlar harakatining asosiy g'oyalarini ilgari surdi.

Ta'lim: Gasprinskiy, o'zining ta'lim islohotlari bilan mashhur. U "Tercüman" gazetasi orqali o'z g'oyalarini musulmon olamida tarqatdi va yangi ta'lim tizimi kerakligini ta'kidlagan. Uning eng muhim islohotlaridan biri, rus tilini o'rganish, yangi metodlar va ilmiy usullarni joriy qilish edi.

"Tercüman" gazetasi: Gasprinskiy, 1883-yilda Istanbulda "Tercüman" gazetasini yaratdi, bu gazeta asosan Turkiston va boshqa musulmon hududlarida katta ta'sir ko'rsatdi. U gazeta orqali ijtimoiy va siyosiy islohotlar, yangi ta'lim tizimi va g'arb madaniyatining foydalari haqida yozgan.

G'oyalar: Gasprinskiy, musulmonlarni jamiyatda o'z o'rnini topish va mustahkamlashga chaqirdi. U milliy uyg'onish, taraqqiyot va jamiyatdagi tenglikni targ'ib qildi.

3. Mahmudhoja Behbudi (1875–1919)

Mahmudhoja Behbudi, jadidlar harakatining yirik va faol namoyandalardan biri bo'lib, ta'lim sohasidagi islohotlarni ilgari surishda katta rol o'ynadi. Behbudi, yoshlarni o'qitish va milliy o'zlikni saqlashni asosiy maqsad qilib qo'ydi.

Ta'lim islohoti: Behbudi, Turkistondagi birinchi jadid maktablaridan birini tashkil etdi. Uning ta'lim metodikasi, yangi pedagogik yondashuvlar va o'quv dasturlari bilan Turkistonning boshqa viloyatlarida keng tarqaldi. Behbudi o'z maktablarida milliy va dunyoqarashni o'zaro uyg'unlashtirishga harakat qilgan.

"Darakchi" gazetasining tashkiloti: Behbudi, "Darakchi" gazetasini yaratdi, bu gazeta orqali o'zining jadidlik g'oyalarini keng yoydi. U gazeta orqali ijtimoiy, siyosiy va madaniy islohotlarni targ'ib qildi, yoshlarni ilm-fanga undadi.

Siyosiy faoliyat: Behbudi, Rossiya imperiyasining Turkistondagi siyosatiga qarshi bo'lib, Turkistonning mustaqil rivojlanishiga chaqirgan. Uning siyosiy fikrlari, keyinchalik O'zbekistonning mustaqillik harakatida ilhom manbaiga aylandi.

Qodiriy, Abdulla (1894–1938)

Abdulla Qodiriy, o'zbek adabiyotining yirik namoyandalardan biri bo'lib, o'zbek milliy adabiyotining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Jadidlarning ijtimoiy va siyosiy g'oyalarini, asosan, adabiyot orqali ifodalashga harakat qilgan.

Adabiyotda yangiliklar: Qodiriy o'zbek romanining asoschisi hisoblanadi. Uning "O'tkan kunlar" romani, o'zbek adabiyotining klassik asari sifatida qadrlanadi. Bu asar, turkistonliklarning o'sha davr siyosiy va ijtimoiy hayotiga oid aks ettirgan.

Jadid g'oyalari: Qodiriy, jadidlarning ta'lim va jamiyatni yangilash g'oyalarini o'z asarlarida ko'tarib chiqqan. Uning yozgan asarlari orqali o'z vaqtida juda katta ijtimoiy ta'sir ko'rsatdi.

Sovet davrida repressiya: Qodiriy, Sovet davrida yirik adib sifatida ta'qib qilindi va 1938-yilda repressiya qilingan. Biroq, uning asarlari va g'oyalari mustaqillik davrida yana qayta tiklandi.

5. Shermuhammad Zayniddinov (1897–1960)

Shermuhammad Zayniddinov, o'zbek jadidlari orasida san'at va ta'lim sohasida o'ziga xos iz qoldirgan shaxsdir. U musiqani yangilash va o'zbek xalqining madaniy merosini rivojlantirishga harakat qilgan.

San'at va madaniyat: Zayniddinov, o'zbek musiqasi va san'ati rivojlanishida katta rol o'ynagan. U yangi musiqiy asarlar yaratish va ularni o'zbek xalqiga tanitishda faol ishtirok etgan.

Ta'lim islohoti: Zayniddinov, o'zining musiqiy va madaniy faoliyatini ta'lim bilan uyg'unlashtirgan. U ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishga, yangi musiqiy metodlarni jori qilishga intilgan.

Milliy g'urur: Zayniddinov o'zbek xalqining tarixiy va madaniy qadriyatlarini saqlashga harakat qilgan va yangi, zamonaviy musiqiy san'at shakllarini yaratgan.

Jadidlar harakatining ta'siri va ahamiyati.

Jadidlar harakati O'zbekiston tarixida muhim o'rin tutadi. Uning ta'siri nafaqat ta'lim va madaniyatga, balki siyosatga ham ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar harakati quyidagi jihatlar bilan tarixda qolib ketdi:

Ta'lim sohasidagi yangiliklar:

- Jadidlarning yangi maktab tizimi va ilmiy-metodik yondashuvlari, nafaqat O'zbekistonda, balki butun Turkiston va hatto Rossiya imperiyasining boshqa musulmon hududlarida ham keng tarqaldi.

Milliy o'zlikni saqlash:

- Jadidlar o'zlarining faoliyatlari orqali milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. Ularning milliy tilni, madaniyatni, an'analarni saqlashga qaratilgan g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb hisoblanadi.

Siyosiy islohotlar va mustaqillikka bo'lgan intilish:

○ Jadidlar harakati, O'zbekistondagi milliy ozodlik harakatlariga asos solgan va mustaqillik yo'lidagi kurashda katta ta'sir ko'rsatgan.

Jadidlar va Sovet davri:

○ Jadidlar harakati, o'z faoliyatida ijtimoiy, siyosiy va madaniy yangilanishlarga intilgan bo'lsa-da, Sovet davrida bu harakatning ba'zi qismlari repressiyaga uchradi. Biroq, ularning g'oyalari mustaqillik davrida yangi hukumat tomonidan keng qo'llanildi.

Xulosa

Jadidlar harakati o'zining madaniy, siyosiy va ijtimoiy islohotlari bilan O'zbekiston tarixida katta iz qoldirdi. Ular o'zbek jamiyatini zamonaviylashtirishga va ilm-fan sohasida yangiliklar kiritishga katta hissa qo'shdilar. Jadidlarning g'oyalari va ta'lim tizimlari mustaqil O'zbekistonning taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. Jadidlar harakatining o'ziga xosligini anglash, milliy o'zlik va ijtimoiy yangilanishni tushunishda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Milliy Kutubxonasi (Toshkent)

• Manba: O'zbekiston Milliy Kutubxonasi (www.natlib.uz)

2. O'zbekiston Milliy Arxivi

• Manba: O'zbekiston Milliy Arxivi (www.narxozi.uz)

3. Avloni, A. (1997). Tarjimon gazetasining tarixiy ahamiyati. — T.: O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti.

4. Yuldashev, R. (2004). Ismoilbek Gasprinskiy va jadidlar harakati. — T.: O'zbekiston xalq ta'limi nashriyoti.

5. Hoshimov, B. (2009). Mahmudhoja Behbudi va uning siyosiy faoliyati. — T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devoni nashriyoti.